

МИРГОРОДСЬКИЙ ПОЛК У СТРУКТУРІ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ТА АДМІНІСТРАТИВНОГО УСТРОЮ “ВІЙСЬКА ЗАПОРОЗЬКОГО” (1648 – 1782 РР.)

Станово-територіальне суспільно-політичне утворення державного типу “Військо Запорозьке”, більше відоме у науці під назвою “Українська козацько-гетьманська держава XVII-XVIII ст.”, або Гетьманщина, мало власний адміністративно-територіальний полково-сотенний поділ. Полк і сотня виступали одночасно як військовий підрозділ, територіальна одиниця та судовий округ. При цьому, “Військо Запорозьке” являло собою військову та державно-політичну автономію спочатку у складі Речі Посполитої (від Зборівської угоди 1649 р. до Переяславської Ради 1654 р.), а потім у складі Російської держави (царства й імперії), від 8 січня 1654 р. (Переяславської Ради) і до ліквідації полково-сотенної адміністрації Лівобережної України у вересні 1781 р. та впровадження поділу цієї території на намісництва (губернії) з січня 1782 р.

В усьому розмаїтті державно-правових аспектів існування української автономії XVII – XVIII ст. нас наразі цікавить адміністративна територія та адміністрація українського козацького полку як структурного елементу форми держави. Тобто, форма державно-територіального устрою “Війська Запорозького” є об’єктом нашої студії. Предметом же – полк і сотня з їхніми структурними компонентами: населеними пунктами і урядовцями-адміністраторами. Безпосередньо у цій статті розглянемо Миргородський полк в адміністративно-територіальному та урядовому аспектах як один з найстаріших і найважливіших компонентів козацько-гетьманської автономії.

Відтак, метою цієї статті є вивчити наявні документи і з’ясувати адміністративну територію Миргородського полку і структурні елементи, що в різний час його складали.

Історіографія означеної проблеми в цілому, та Миргородського полку зокрема, не є аж надто широкою, хоча й має певні надбаня. Першим в історичній науці окреслив це питання як об’єкт дослідницького пошуку Михайло Максимович [1], зробивши в об’ємній статті загальний огляд полків і сотень в адміністративному сенсі, які існували в Україні починаючи зі Зборівської угоди 1649 р., а іноді й до неї. Багато років потому працю у цьому напрямку продовжив Іван Крип’якевич, подавши в кількох статтях нарис історії полків, перелік сотень та прізвища полковників, котрі були за часів Богдана Хмельницького, тобто у 1648 – 1654 рр. [2; 3]. Загальні переліки урядів, урядовців, населених пунктів та адміністративних утворень подавали також С.Білокуров [4], Ю.Гаєцький [5], Я.Дашкевич [6], В.Панашенко [7], Т.Балабушевич [8], В.Борисенко і С.Заремба [9], В.Кривошея [10]. В теоретичному та емпіричному сенсі козацький полк як адміністративний, військовий та судовий округ свого часу був ретельно вивчений М.Слабченком [11] і В.Дядиченком [12]. В названих працях містяться дані і про

Миргородський полк в різні часи його існування. Проте спеціального дослідження щодо його історії наразі немає.

Джерельною базою для нашої студії слугують архівні матеріали, що зберігаються у Центральному державному історичному архіві України у місті Києві [13], Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського [14] та в Російському державному архіві давніх актів [15]. Переважно це документи полкових канцелярій, переписи, компути, реєстри та описи полків і сотень XVII – XVIII ст., а також універсали та ордери гетьманів, листи полкової і сотенної старшини. Значний об'єм інформації міститься в даних ревізій лівобережних полків, котрі проводилися 1666 р., 1690 р., 1718 р., 1723 р., 1729 р., 1737-38 рр., 1740-41 рр., 1752 р., 1765-69 рр. Практично всі матеріали „Генерального слідства про маєтності” полків, проведеного гетьманом Д.Апостолом, видрукувані. По Миргородському полку Г.К. Швидько опублікувала компут та ревізію 1723 р. [16]. Переписні книги 1666 р. частково опубліковані 1933 р. В.Романовським [17]. До ревізії 1740-50-х рр. [18] та до Рум'янцевського опису 1765-69 рр. [19] підготовлено покажчики населених пунктів за полками і сотнями, які на той час існували в 10 лівобічних округах та дані про які збереглися в документах. Окремі свідчення по нашій темі містяться також у таких виданнях джерел як “Акти, относящиеся к истории Юго-Западной России” [20], “Полное собрание законов Российской империи” [21], “Воссоединение Украины с Россией” [22], “Источники малороссийской истории” [23]. Використано також дані “Реєстру” 1649 р. [24] та різноманітні картографічні матеріали [25], насамперед, мапи Г.Л. де Боплана. На підставі означеного і спробуємо реалізувати поставлену мету.

Миргородський полк є одним з найстаріших військових, територіально-адміністративних та судових округів козацької України. Містечко Миргородок засноване в середині XVI ст. як прикордонна фортеця з татарським степом, Диким полем, хоча на території майбутнього полку вже здавна існували населені пункти, які згадуються у літописах під XI-XII ст.: Хорол, Лубни, Градицьк, Горошин, Ромен, Лукомль. Козацтво ж колонізує цей край в першій чверті XVII ст., і вже 1625 року утворюється Миргородський козацький полк, який мав захищати маєтки Вишневецьких (так звану Вишневецьчину) на Лівобережжі з центром у Лубнах від турецько-татарських спустошень. Козацькі осідки розташовуються в межиріччі Хорола та Псла і формують власне Миргородщину, а Миргород стає центром окремого Київського повіту однойменного воєводства. Миргородський полк 1625-38 рр. – це суто військовий підрозділ козацького реєстру у складі збройних сил Речі Посполитої. Вочевидь, він підпорядкувався Єремії Вишневецькому, а козаки були розселені по території, яку згодом, за часів Б.Хмельницького, розділили на Миргородський і Полтавський полки.

“Ординація” 1638 р. запровадила скорочення козацького реєстру. Миргородський полк розформували і південні сотні включили до складу Чигиринського полку, а решту – до Переяславського. Реєстр 1638 р. складений у таборі під Боровицею, називає Дмитра Перехреста сотником Миргородської

сотні Переяславського полку [26, с.249]. Гадаємо, що до цього він якраз і був полковником ліквідованого Миргородського полку. Отже, як бачимо, до початку „Великого повстання” Миргородщина мала військово-адміністративні козацькі традиції.

Тому вже влітку 1648 року Миргородський полк значиться в документах як військовий козацький підрозділ і як звільнена від польських окупантів адміністративна територія. Законодавчо ж Миргородський полк як адміністративну одиницю козацької автономії у складі Речі Посполитої створено 16 жовтня 1649 року після Зборівської угоди. У зв'язку з ліквідацією Лубенського полку, до нього також приєднали центральні та північні сотні останнього.

За “Реєстром” 1649 року Миргородський полк поділявся на 16 сотень, які мали осідком 12 містечок. Це були: Миргородська полкова сотня (м. Миргород); Глинська (м. Глинськ); Комишненська (м. Комишна); Костянтинівська (м. Костянтинів); Краснопольська (м. Краснополе); Лохвицька (м. Лохвиця); дві Лубенські сотні – міська і сільська (м. Лубни); Панківська (село Панки); Роменська (м. Ромен і село Липова Долина); Сенчанська (м. Сенча); Уцтивицька (м. Уцтивиця); Хорольська (м. Хорол); та три Миргородські сотні, що назвалися іменами своїх сотників: Гаврила Гладченка (сина миргородського полковника М.Гладкого), Андрона та Кирила Поповського (Кирика Якименка). Полковим центром визначено місто Миргород (тепер районний центр Полтавської області).

Костянтинівська, Роменська та Глинська сотні стали східним кордоном козацької автономії і державним кордоном Речі Посполитої з Московським царством, який було закріплено ще Поляновським миром 1634 року. Протягом 1649-54 рр. полк межував з Полтавським (південь і південний-схід), Чернігівським (північ, у 1649 р.), Ніжинським (північ, у 1654 р.), Прилуцьким та Кропивнянським (захід) полками. У 1649 р. сотні мали таку кількість козаків: Костянтинівська – 99, Роменська – 300, Глинська – 80, Лохвицька – 300, Сенчанська – 112, Комишненська – 219, Краснопольська – 132, Уцтивицька – 131, три Миргородські – 969, дві Лубенські – 389, Хорольська – 165. Всього реєстр зафіксував за полком 3009 осіб. За присяжними списками 1654 р. у полку присягнуло 4798 чоловік.

У переписних книгах та присяжних списках 1654 року вже не згадуються Уцтивицька та Панківська сотні, хоча це не означає, що їх не існувало, адже списки збереглися фрагментарно. В цих же джерелах до Миргородського полку зараховано ще Жигимонтівську (містечко Жигимонтів), Пісоцьку (містечко Піски), Сміленську (містечко Сміле) та Яреськівську (містечко Яреськи) сотні [17, с.255-279; 20, т.Х, с.239, 240, 303, 304; 4, с.30]. Існує думка, що Жигимонтівська і Уцтивицька це одна сотня, позаяк Жигимонтів – це польська назва Уцтивиці.

1658 року полк вперше радикально реформовано. У зв'язку з ліквідацією Кропивнянського полку і відновленням Іркліївського та Лубенського полків, до останнього приєднали дев'ять сотень Миргородського: дві Лубенські, Сміленську, Роменську, Глинську, Пісоцьку, Лохвицьку, Сенчанську та

Костянтинівську. У складі Миргородщини лишилося шість сотень: дві Миргородські, Сорочинська (колишня Краснопольська), Уцивицька (Жигимонтівська), Хорольська та Яреськівська.

Внаслідок адміністративного і військового реформування територій Полтавського та Чигиринського полків, у зв'язку з утворенням та ліквідацією Кременчуцького (1660-1663 рр.), Гадяцького (1658-60; 1672 р.) і Зінківського (1662-1672 рр.) полків, укладенням 30 січня 1667 р. між Росією та Польщею Андрусівського перемир'я з умовою поділу України по течії Дніпра територія Миргородського полку від 1660 до 1676 рр. зазнавала постійних, майже щорічних змін. Так, у Конотопських статтях (1672 р.) від Миргородського полку стоять підписи лише чотирьох сотників – миргородського, уцивицького, сорочинського та хорольського. Хоча це не означає, що інших сотень не існувало. Можливо, вони не підтримували І.Самойловича і їхні сотники на Конотопську раду не прибули.

В цілому ж, до кінця 1687 року у полку устійнилися такі сотенні підрозділи: Власівська, Городиська [Градизька] (до цього – Максимівська), Кременчуцька, Омельницька, Потоцька – перейшли з Чигиринського полку; Багацька, Білоцерківська, Голтв'янська, Остапівська і Шишацька – перейшли з Полтавського полку; а також п'ять своїх – Миргородська (у 1699-1708 рр. - дві), Сорочинська, Уцвицька, Хорольська та Яреськівська. Практично у складі 15-16 сотень Миргородський полк існував до 1742 року, коли до нього приєднали створені понад Чорним шляхом, на Правобережжі, для охорони від татарських вторгнень, Архангелогородську (1742 р.), Крилівську (1744 р.) та Цибулівську (1748 р.) сотні.

Від 1676 р. поступово устійнилися і зовнішні кордони полку: північний схід – Гадяцький, південний схід – Полтавський, північний захід – Лубенський полки і південний захід – “Вольності Війська запорозького низового”. Внутрішня територія полку складала басейн рік Хорола та Псла. Окрім того зазначимо, що в 60-80-х рр. XVII ст. полк виконував роль територіального донора для населення Правобережної України, яке в часи Руїни цілими селами і містами переселялося добровільно або примусово на Лівобережжя, розселяючись там компактно і розсіяно по полках і сотнях.

Згідно з компутом 1723 р. полк мав 15 сотень, 454 піших і 4386 кінних козаків, 3250 заможних і середняків і 1527 убогих та злиденних. Найбільшими сотнями були Миргородська (18 населених пунктів) та Хорольська (17 населених пунктів), найменшою – Багацька.

1752 року у зв'язку зі створенням Нової Сербії Архангелогородську, Крилівську та Цибулівську сотні передали до її складу разом з правобережними селами Власівської, Кременчуцької і Потоцької сотень. 1764 року, після утворення з Новосербської провінції Новоросійської губернії, до неї повністю включили Власівську і Кременчуцьку сотні, відторгнувши від Миргородського полку. При цьому, Кременчук став губернським містом. У зв'язку з цим 1764 р. у складі полку створено Хомутецьку сотню. 1775 року російський уряд знову урізав адміністративну територію полку: до складу Новоросійської губернії перевели Омельницьку та Потоцьку сотні.

Окрім того, 1764 року, внаслідок створення статуткових судів згідно з судовою реформою Кирила Розумовського, миргородський полковий суд ліквідували, полкове правління перевели в Сорочинці, а полк розділили на два судові повіти (округи) – Миргородський і Остапівський. Також Рум'янцевська ревізія у складі Миргородського полку під 1765 роком фіксує Биківську волость, яка включала села Веприк та Вороньки [19, с.35]. Згодом вона відійшла до Переяславського полку.

За указом Катерини II від 16 вересня 1781 р., з 9 січня 1782 р. полково-сотенний поділ Лівобережної України ліквідовано, а натомість запроваджено намісництва (таку назву спочатку мали на Україні губернії) з їхнім поділом на повіти та волості. Миргородський полк увійшов тим складом, що лишився від 1775 р. (12 сотень) до Київського намісництва (1782-1797 рр.). По повітах сотні розділено наступним чином: у *Миргородський повіт* увійшли частина першої Миргородської сотні, Миргородська друга, Сорочинська, Уцтивицька (частина) і Яреськівська (частина); *Голтв'янський повіт* – Білоцерківська, Багацька (частина), Голтв'янська, Остапівська, Хорольська (частина), Шишацька, Яреськівська (частина); *Хорольський повіт* – Багацька (частина), Уцтивицька (частина), Хорольська (частина); *Городиський повіт* – Хорольська (частина), Городиська; *Лубенський повіт* – Миргородська перша (частина).

В цілому ж, від 1648 р. до 1782 р. у складі Миргородського полку перебували як адміністративні одиниці такі сотні: Архангелогородська (1742-1752 рр.), Багацька (1663-65; 1672-1681; 1687-1782 рр.); Балаклійська (1663-1665 рр.); Баранівська (1663-1665 рр.); Білоцерківська (1663 – 1665; 1672 – 1782 рр.); Власівська (1676-1764 рр.); Глинська (1649-1658 рр.); Голтв'янська (1672-1676; 1687-1782 рр.); Городиська [Градизька] (1676-1782 рр.); Жигимонтівська (1654-1658 рр.); Ковалівська (1764-1775 рр.); Комишнянська (1649-1662 рр.); Костянтинівська (1649-1658 рр.); Краснопольська (1648-1658 рр.); Кременчуцька (1667-1764 рр.); Крилівська (1744-1752 рр.); Лохвицька (1649-1658 рр.); Лубенська перша та друга (1649-1658 рр.); Манжеліївська (1663-1664 рр.); Миргородська полкова та іменні і номерні (1648-1782 рр.); Омельницька (1676-1775 рр.); Остапівська (1672-1782 рр.); Панківська (1649-1651 рр.); Піщанська (1653-1658 рр.); Потоцька (1672-1775 рр.); Роменська (1649-1658 рр.); Сенчанська (1649 – 1658 рр.); Сміленська (1653-1658); Сорочинська (1658-1782 рр.); Уцтивицька (1648-1661; 1663-1782 рр.); Хомутецька (1764-1780 рр.); Хорольська (1648-1782 рр.); Цибулівська (1748-1752 рр.); Шишацька (1663-1665; 1687-1782 рр.); Яреськівська (1653-1660; 1665-1782 рр.). Відтак, фактично у складі полку постійно, без переміщень і змін перебували лише Миргородські та Хорольська сотні.

Сотенними центрами були містечка: Архангелогород (тепер Новоархангельськ), Багачка (тепер Велика Багачка), Балаклійка, Баранівка, Білоцерківка, Власівка, Глинськ, Говтва (Голтва), Городище (тепер Градизьк), Жигимонтів, Комишна, Костянтинів, Кременчук, Крилів (тепер не існує), Лохвиця, Лубни, Манжелія, Миргород, Омельник, Остап'є (Остапів), Панків. Піски, Потоки (Потік), Ромни, Сенча, Сміла, Сорочинці (до 1653 р. –

Краснопіль), Устивиця, Хомутець, Хорол, Цибулів (Цибулеве), Шишаки, Яреськи.

Значною науковою проблемою залишається встановлення чіткого розмежування територій сотень на місцевості (як власне й полків). Їхні межі нормативно практично ніколи не закріплювалися, проведення демаркаційних ліній не проводилося, що спричиняло постійні сварки та перерозподіли. Про це знаємо з історичних фактів, зазначених зокрема в статті К.Кушніра-Марченка [27], який описує факт розмежування спірної території у Лубенського полку за участю компанійського полковника Г.Новицького. Законодавчо більш-менш закріплювалися лише населені пункти, та й то не завжди чітко, і не завжди за однією сотнею. Наприклад, Хорол значиться в списках населених пунктів Городиської і Хорольської сотень, с. Злодіївка за Уцтивицькою і Багацькою, а с. Мала Диківщина за Шишацькою і Яреськівською сотнями. Особливо важко встановити населені пункти, адміністративно підпорядковані сотенним центрам у другій половині XVII ст. [28].

Варто також додати, що нормативне регулювання адміністративного устрою Миргородського полку здійснювалося гетьманським законодавством (універсали, декрети, ордери, рескрипти, ординанси), міжнародними (Зборівська, Білоцерківська, Переяславська угоди) та міждержавними (Андрусівське перемир'я, Бахчисарайський мир, „Вічний” мир) актами, царськими указами, розпорядженнями полковників та сотників, рішеннями полкових та сотенних правліль, магістратів і ратуш міст.

Іншим важливим аспектом дослідження проблеми є склад адміністративних посад та перелік урядовців, котрі в той чи інший період їх займали. Розгляд їхніх функцій, повноважень, компетенції, кадрового формування та забезпечення – окрема велика тема, якої, за браком місця тут торкатися не будемо, а розглянемо окремо, більш детально та поглиблено. Наразі ж вкажемо, що адміністративним штатом полку від 1648 р. передбачалися посади полковника, полкового обозного, писаря, осавула та хорунжого. Серед миргородських полковників значаться відомі полководці та державні діячі України: Матвій Гладкий, Григорій Лісницький, Павло Животовський, Павло, Данило і Павло Апостоли. Останні в особі діда, батька і сина тримали полковий уряд в Миргороді від кінця 50-х рр. XVII ст. до кінця 30-х рр. XVIII ст. Миргородським полковим писарем був сподвижник Б.Хмельницького Силуян Мужилівський (1653 р.). Внаслідок ротації урядовців миргородські старшини займали високі уряди також в Лубенському, Ніжинському, Гадяцькому та інших полках. В свою чергу, через ліквідацію у 1649 р. Лубенського полку, в реєстрі миргородської старшини значаться майбутні лубенські полковники – Яків Засядько, Степан Шамлицький, Павло Швець. Серед полкової старшини знаходимо цілі династії осавулів (Зарудні), обозних (Родзянки), суддів (Остроградські).

Від 1649 р. устійнився як адміністративний і уряд сотника. “Реєстр” 1649 р. називає сотниками полку: Пилипа Мандрику (Миргородської полкової), Дем’яна Мартиновича (Глинської), Феська Чигрина (Панківської), Михайла Шипала (Сенчанської), Василя Зуба (Лохвицької), Тишка (Костянтинівської),

Василя (Роменської), Устина Луценка (Лубенської сільської), Павла Омеляновича (Лубенської міської), Павла Григоровича (Комишнянської), Феська Джука (Хорольської), Василя Хміля (Уцтивицької), Муху (Краснопольської). Окремо стоять керівники Миргородських сотень: 2-ї – Гаврило Гладченко, 3-ї – Андрос і 4-ї – Кирило Якимович Поповський (Кирик Якименко).

Як видно з реєстрів, посада сотника ставала багатьом старшинам у їхній службовій кар'єрі трампліном до вищих полкових посад, а іноді – й генеральних. На початку XVIII ст. вже формуються родини, які тримають сотенний уряд десятиліттями і передають його ледь чи не в спадок від батька до сина. Такими були в Хорольській сотні Родзянки¹ що займали посади полкових старшин у Миргороді та Гадячі; в Голтв'янській – Остроградські (Матвій, Федір, Василь, Володимир), Остапівській та Білоцерківській – Базилевські (Василь, Федір, Лаврін, Іван, Григорій, Федір, Андрій) [29]. Урядовий реєстр передбачав також посади сотенного писаря, осавула, хорунжого і городского отамана сотенного містечка. Але дані про них досить уривчасті, і потребують складання більш повного та цілісного списку.

Таким чином, Миргородський полк належав до важливих адміністративно-військових та судових округів південно-східної частини козацько-гетьманської автономії. У зв'язку зі зміною завдань, які перед ним ставилися, полк зазнав територіальних змін, реформувань та реорганізацій. Його історія – яскраве свідчення державотворчих здібностей нашого народу, прагнення до незалежності, до самодостатнього, самостійного існування, прояв здатності до творення власних державно-правових структур. В подальших дослідженнях історії полку варто зосередитися на уточненні, деталізації та наповненні переліку персонального складу полкової і сотенної старшини, на більш чіткому визначенні кордонів полку та сотень, прив'язці їхніх меж до місцевості.

Бібліографічні посилання:

1. Максимович М.А. Обзор городовых полков и сотен, бывших на Украине со времени Богдана Хмельницкого // Собрание сочинений. Том. 1. Отдел исторический. – К., 1876. – С.654 – 746; [719-724 (§22)].
2. Крип'якевич І.П. Адміністративний поділ України 1648-1654 рр. // Історичні джерела та їх використання. – К., 1966. – Вип.2. – С.123-148; [139].
3. Крип'якевич І.П. Студії над державою Богдана Хмельницького. III. Державні межі. IV. Дороги VII. Військо. VIII. Полковники // Записки НТШ. – Т.144-145; 151.
4. Белокуров С.А. Перечень городов, городков, мест и местечек в Черкасских полках // Чтения в Московском обществе истории и древностей российских. – Т.2. – М., 1905. – С.30.
5. Gajecy G. The Cossak administration of the Hetmanate. Vol.1-2. – Cambridge: Massachusetts, 1979.
6. Дашкевич Я. Гетьманська Україна: Полки. Полковники. Сотні. Лівобережжя // Пам'ятники України. – 1990. – № 1, 2, 3.
7. Панашенко В.В. Полкове управління в Україні (середина XVII – XVIII ст.). – К.: НАН України, 1997. – 74 с.

¹ З їхнього роду походив відомий націонал-зрадник, “стовп” московського імперіалізму та русифікації, голова російської Державної Думи Михайло Родзянко

8. Балабушевич Т.А. Територіальні межі правобережних козацьких полків (друга половина XVI – початок XVIII ст.) // Проблеми історичної географії України. Збірник наукових праць. – К.: Наукова думка, 1991. – С.23-32.
9. Борисенко В., Заремба С.З. Україна козацька (XV – XVIII ст.): У 2 ч. – К., наукова думка, 1993. – Т.1. – С.139-183.
10. Кривошея В. Генеалогія українського козацтва. Нариси історії козацьких полків. – К.: СтилоС, 2002. – 395 с. Він же. Українська козацька старшина. Частина I. Урядники гетьманської адміністрації: реєстр. – К.: НАН України, 1997. – 102 с.
11. Слабченко М. Малороссийский полк в административном отношении. Историко-юридический очерк // Записки Императорского Новороссийского университета историко-филологического факультета. – Одесса: Техника, 1909. – Вып.1. – 436 с.
12. Дядиченко В.А. Нариси суспільно-політичного устрою Лівобережної України кінця XVII – початку XVIII ст. – К.: АН УРСР, 1959. – 532 с. – С.443-484.
13. Центральний державний історичний архів України у місті Києві. – Фонд. 51; 54; 57; 167.
14. Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського НАН України. Інститут рукописів. – Фонд. I. (Історичні матеріали). – № 13960-14816 [Збірки І.Новицького].
15. Российский государственный архив древних актов. – Ф.210 (Разрядный приказ); Ф.229 (Малороссийский приказ).
16. Швидько Г.К. Компут і ревізія Миргородського полку 1723 року. – Дніпропетровськ: НГУ, 2004. – 336 с.
17. Переписні книги 1666 року. – К., 1933.
18. Адміністративно-територіальний устрій Лівобережної України 50-х років XVIII ст. / Каталог населених пунктів (за матеріалами архівних податкових реєстрів). Упорядник Цимбал Т.Н. – К., 1990. – 217 с.
19. Генеральний опис Лівобережної України 1765-1769 рр. Показчик населених пунктів. [Показчик склали Л.А.Попова, К.Г. Ревнивцева]. – К.: ЦДІА УРСР в м. Києві, 1959. – 185 с. – С. 35-37.
20. Акты, относящиеся к истории Юго-Западной России. – Т.Х. – СПб., 1878. – С. 239-240; 303-304.
21. Полное собрание законов Российской империи. – СПб., 1830. – Т.1; IX; XX; XXI; XXII.
22. Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в 3-х томах. Т.3. (1651 – 1654 гг.), – М., 1954. – С.316, 517-518.
23. Источники малороссийской истории, собранные и изданные Д.Н.Бантыш-Каменским. – Часть 1 (1649-1687.). – М., 1858. С.123-125.
24. Реестра всего войска Запорожского после Зборовского договора. Сост.1649 года октября 16 дня. – М., 1843. – С.255-279; Реєстр Війська Запорозького 1649 року. – К., 1995. – 592 с.
25. Україна: історичний атлас. 8 клас. – К.: Мапа, 2000. – 31с.
26. Яковенко Н.М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). – К.: Наукова думка, 1993.
27. Кушнір-Марченко К. Ілля Новицький. Охочекомонний компанійський полк останньої чверті XVII та початку XVIII століття // Наук. зб. за рік 1929. Записки історичної секції Всеукраїнської академії наук. – К.: ДВУ, 1929. – Т.32. – С.100.
28. Адміністративно-територіальний поділ Полтавщини (1648-1941 рр.): Довідник з історії адміністративно-територіального поділу / Упорядники Жук В.Н., Суховська З.М. – Полтава, 2002. – 205 с.
29. Ведение о действительных полковой, сотенной и городской старшине, в полках малороссийских обретающихся. Опубликовал Астряб М. // Труды Полтавской ученой архивной комиссии. – 1916. – Вып.14. – Полтава. – С.71-83.